

Bödök Gergely

TIZENEGY HÓNAP

Debrecen román megszállása 1919–20-ban

Az I. világháború csatazajának elülte nem járt azonnali békével, sőt a négy öldöklő év „örökségként” inkább kataklizmaszerű váltások zajlottak le. Az 1918 és 1919 közötti időszakban folyvást újrakezdési kísérleteket és éles politikai fordulatokat találunk. 1919-ben a Duna vonalától és nagyjából a Sárospatak–Salgótarján vonaltól északra fekvő területeken csehszlovák hadsereg állomásozott, a belgrádi katonai konvenció alapján a Szeged–Baja–Pécs vonaltól délre pedig francia és szerb haderő nyomult be. Augusztustól az ország jelentős részét viszont a román hadsereg tartotta megszállás alatt. Ez magában foglalta nemcsak a fővárost, de a Duna–Tisza-közét és a Dunántúl északi részét is – Győr és Veszprém városával együtt. A román királyi hadsereg magyarországi jelenléte mindmáig kevésbé dokumentált fejezete a magyar történelemnek. Annak ellenére, hogy ez így van, azért születtek hasznos munkák a megszállás fővárosi vonatkozásairól¹ és az ország egyes nagyobb városainak tapasztalatairól,² és mára sok mindent tudunk a megszállás

¹ A fővárosra vonatkozó legfontosabb irodalomból lásd Harry Hill BANDHOLTZ: *Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon*, Magyar Világ, Budapest, 1933; L. NAGY Zsuzsa: *A főváros román megszállás alatt*, Budapesti Negyed 1994/2., 105–124; UÓ.: *Budapest román uralom alatt*, Rubicon 2011/5., 43–50; LIPCSEY Ildikó: *Százhárom nap. Budapest első román megszállásának kronológiája (1919. augusztus 4. – 1919. november 14.)*, Erdélyi Magyarság 1999/39., 19–25; UÓ.: *103 nap – Budapest román megszállása*, Magyarok Világszövetsége, Budapest, 2009; UNGVÁRY Krisztián: „Sacco di Budapest”, 1919. Gheorghe Mardarescu tábornok válasza Harry Hill Bandholtz vezérőrnagy nem diplomatikus naplójára, Budapesti Negyed 2000/3–4., 173–202; *Budapest román megszállása*, Nagy Magyarország 2012/3.; RÓBERT Péter: *Budapest román megszállása (1919)*, www.bpht.hu/historiak/124.pdf. Pár éve pedig született egy regény is, amely a főváros román megszállásának időszakába kalauzol: William GALLEN: *Antantmisszió, L'Harmattan–Könyvpont*, Budapest, 2013.

² SUGÁR István: *A román megszállás Heves-megyében 1919-ben*, I–II., Hevesi Napló 1995/2., 31–35 és 1995/3., 40–42; SZALAI Attila: *Győr román megszállása története (1919. augusztus 18. – október 4.)*, Kiszalföldi Szemle III. Tanulmányok a Kiszalföld múltjából, Magyar Nemzeti Levéltár Győr–Moson–Sopron Megyei Győri Levéltára, Győr, 2007, 87–106; FÖLDVÁRI László: *Román megszállás és terror Hódmezővásárhelyen 1919–1920*, Norma, Hódmezővásárhely, 2004; SZENTI Tibor: *Tömegvilkosság Hódmezővásárhelyen 1919-ben*, A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 1997, 61–74; HALMÁGYI Pál: *Makó város román megszállása (1919. június 17. – 1920. március 29.)*, A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1982–83/1., 321–343; UÓ.: *Makó város román megszállása*, A Makói Múzeum Füzetei 43., 1985; PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ Zsuzsanna: *1919. június 17., 1920. április 6. „...A román hadsereg elfoglalta Makó városát, hogy itt a rendet fenntartsa és védje minden polgár javát...”* = GILICZE János – PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ Zsuzsanna: *Város a Maros mentén. Makó története a források tükrében (Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből 32.)*, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2002, 237–241; BENE János: *Forradalmak, román megszállás, Szabolcs–Szatmár–Beregi Szemle 2010/2.*, 161–181; UÓ.: *Nyíregyháza román megszállása 1918–1919-ben = Vörös és fehér. A vörös és a fehér uralom hátszaga. 1919 vidéken*, szerk. Nagy Szabolcs, A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2013, 79–95; UÓ.: *Nyíregyháza román megszállása 1919–1920-ban*, Szabolcs–Szatmár–Beregi Levéltári Évkönyv 15., 2001, 121–135; CSEH Géza: *A román megszállás áldozatai Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében*, Rubicon 2011/5., 50–52; NAGY Szabolcs: *Az 1919. évi román megszállás Veszprémben*, Veszprémi Szemle 2011/3–4., 29–38; UÓ.: *Az 1919. évi román megszállás forrásai = Helytörténeti tanulmányok. Válogatás a Pápai Levéltári Napok előadásáiból*, szerk. Petrik Iván, Veszprém Megyei Levéltár, Pápa, 2011, 170–182; *Szarvas a román megszállás alatt = Történelmi mozaik, Szarvas, III.*, Öntözési Kutató Intézet,

általános diplomáciai, gazdasági, katonai vonatkozásairól egyaránt.³ A témakör átfogó, monografikus feldolgozása ugyanakkor mindmáig nem született meg. Tanulmányunkban Debrecen román megszállásának időszakát mutatjuk be a legfontosabb helytörténeti szakirodalomra,⁴ néhány korabeli folyóiratra és levéltári dokumentumokra alapozva. Debrecen helyzete azért is különleges, mert Budapest mellett nemcsak a tanácsköztársaság regionális központjának számított, de a román megszállás alatt az egyik legfőbb igazgatási centrumot is jelentette. A proletárdiktatúra és a román megszállás ideje ugyanakkor a fővárossal való összevetésben egészen máshogy alakult: amíg Budapesten a kommün négy és fél hónapig regnált, ez az időszak a cívisvárosban alig haladta meg az egy hónapot. A román megszállás viszont a főváros három és fél hónapos megrázkódtatásával szemben itt majdnem tizenegy hónapig – 1919. április 23-tól 1920. március 11-ig – tartott.

Érkezők

Az 1919. év egyik legtöbbet szenvedett magyarországi régiója kétségkívül Kelet-Magyarország volt. A március 21-én kikiáltott Magyarországi Tanácsköztársaság alig egy hónapig tartó tiszántúli uralma viszonylagos rövidege ellenére komoly károkkal járt. Különösen a szegényparasztsgot sújtó rekvirálások, a idék vallásos lakosságát leginkább sértő egyházellenes intézkedések, a túszedések és a vörösteror gyilkosságai okoztak maradandó nyomokat.⁵ A Párizsban januártól ülésező békekonferencia még március végén Magyarországra küldte képviselőjét, Smuts brit tábornokot, azzal a feladattal, hogy a Károlyi Mihály által már egyszer visszautasított Vix-jegyzéket – amely a román hadsereg

Szarvas, 1996, 12–14.; LABÁDI Lajos: *A román csapatok betörése – 90 éve történt: Idegen katonai megszállás Szentesen I.*, Szentesi Élet 2009. augusztus 28., 2; UÓ.: *A román csapatok kiverése – 90 éve történt: Idegen katonai megszállás Szentesen II.*, Szentesi Élet 2009. szeptember 4., 2.

³ FOGARASSY László: *Adatok a magyarországi román hadszíntér történetéhez – 1919. május 2. – július 19.*, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve VI., Miskolc, 1966, 335–353; ORMOS Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*, Kossuth, Budapest, 1983; FRÁTER Olivér: *Erdély román megszállása 1918–1919-ben*, Kisebbségkutatás 2000/2., 242–263; MAJDÁN János: *Román fosztogatás a magyar vasutakon, 1919*, Rubicon 2010/4–5., 39; SUBA János: *A Román Királyság 1919. évi hadjárata Magyarországon ellen*, Új Honvédségi Szemle 2000/8., 82–90; KENDE János – SIPOS Péter: *Román csapatok Magyarországon. Válasz Musat, M. [és] Tanasescu, F. cikkére*, História 1984/5–6., 36–40; KEREPESZKI Róbert: *Rettenetes rablás. Román megszállás a Tiszántúlon*, Rubicon 2011/5., 36–42.

⁴ Lásd KAHLER Frigyes: *Adalékok Debrecen román megszállásának történetéhez*, A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 60., 1981, 231–254.; UÓ.: *Récezi Sándor naplója. Adalékok a Tiszántúl 1919–1920-as megszállásának történetéhez*, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 7., 1980, 33–45; SOÓS Pál: *Debrecen a román megszállás idején. 1919. április 23. – 1920. március 11.* UÓ.: *Művelődés – politika – tudomány. Válogatott tanulmányok*, Stúdium, Nyíregyháza, 2000, 16–27; VERESS Géza: *Debrecen román megszállása 1919. április 23-tól 1920. március 11-ig*, Magyar történeti tanulmányok XV. [Debrecen], 1982, 5–54; UÓ.: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede, 1919–1931 = Debrecen története 4. (1919–1944)*, Debrecen, 1986, 165–234; BORÓK Imre: *Román megszállás Hajdú-Biharban*, Új Hónap 2000. március, 34–35. A visszaemlékezésekből lásd ZOLTAI Lajos: *Oláhok Debreczenben – 1919. április 23. – 1920. március 11. siralmas története*, Debreceni Képes Kalendárium 1921, 40–58; CSÜRÖS Ferenc: *Egy nevezetes nap története. A románok bevonulása Debrecenbe 1919 április 23-án*, Debreceni Képes Kalendárium 1942, 55–57; RÁCZ Lajos: *Mit szenvedett Debreczen város az oláhok fosztogatásaitól?*, Debreceni Képes Kalendárium 1922, 65–69; Dr. RÉCZEI Sándor: *Napló Jegyzetek – Debreczen szab. kir. város román megszállásának idejéről*, Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára [a továbbiakban HBML] XV.8/3–4.

⁵ KEREPESZKI Róbert: *Vörösteror a Tiszántúlon*, Rubicon 2011/2., 24–31.

Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Arad vonalig való előrenyomulását, ettől nyugatra pedig egy demilitarizált semleges zóna létrehozását indítványozta – Kun Bélával elfogadtassa. Az eredménytelen tárgyalásokat követően, az antant tudtával és támogatásával a román hadsereg április 16-án támadást indított, és április 21-ére, húsvét hétfőre elérte a Vix-jegyzékben meghatározott vonalat. A Vörös Hadsereg és a Székely Hadosztály küzdelmei és feltartóztatási kísérletei a román túlerővel szemben eredménytelenek voltak. A gyors sikerektől felbuzdulva a román hadvezetés nem elégedett meg a kijelölt demarkációs vonal elérésével, hanem azt átlépte, majd Debrecen, Gyulát, Békéscsabát, Nyíregyházát és Hódmezővásárhelyt is elfoglalva május másodikára elérte a Tisza keleti partját is.⁶

A direktórium a lakosság várható ellenforradalmi megmozdulásainak megelőzése céljából a városi lakosság prominenseiből túsok gyűjtését rendelte el. Az 1919. április 18–19-én lebonyolított debreceni túszyűjtő akcióban 54 főt tartóztattak le és szállítottak a fővárosba, köztük a volt polgármester Márk Edét és a rendőrfőkapitányt, Rostás Isvánt.⁷ Április 21-én, a várost fenyegető román offenzíva előtt a direktórium még Debrecenben ülésezett. A lakosság – értesülve a közelgő román hadseregről – feszült várakozással tekintett az események alakulása elé, a kitartásra buzdító és a román túlerővel szembeni ellenállás várható sikeréről hangoztatott optimista szólamoknak és újsághíreknek alig volt már fogantaja.⁸ A városi lakosság hangulata vegyes volt. Miközben a polgárság és a városban tartózkodó katonatisztek sürgetően várták a kommün végét, addig az ezzel járó román megszállástól legalább annyira idegenkedtek. A városban tartózkodó népbiztosok: Landler Jenő, Vágó Béla, Pogány József és a Vörös Hadsereg főparancsnoka, Böhm Vilmos az ellenállást Nyíregyháza–Debrecen térségében próbálták megszervezni.

Az április 22-én tűzérési előkészítéssel induló román támadás azonban Debrecen-től keletre (Vámospércsnél) húzódó állásokat könnyedén áttörte, és megfutamította az egyre inkább a felbomlás jeleit mutató, szervezetlen és demoralizált vöröskatonákat. Az aránytalan veszteségeket jól mutatja, hogy a Debrecen határában vívott ütközetet a román hadsereg 21 halottal és 29 sebesülttel fejezte be, a zsákmányolt foglyok száma pedig meghaladta a kétezret.⁹ A direktórium a város harc nélküli feladása és kiürítése mellett határozta el magát, vezetői elmenekültek, a hadsereg-parancsnokságot pedig Püspökkladányba helyezték át. A hatalmi vákuumban a polgári demokrácia hívei és a háború előtti idők restaurációjának pártolói – a városvezetés korábbi képviselői – egyaránt aktivizálódtak. Az előbbieket képviselője Handler Gyula, a szociáldemokrata párt volt titkára, a népköztársaság helyi kormánybiztosa volt, aki még ugyanezen a napon a további fosztogatásokat megakadályozandó rendelkezett a gyártelepen felhalmozott több vagonnyi

⁶ *Magyarország története 8/1. 1918–1919, 1919–1945*, I., főszerk. Ránki György, Akadémiai, Budapest, 1988, 268–280.

⁷ Más források szerint 53-at. A budapesti nagy letartóztatási hullám a román támadás miatt 1919. április 20–21-ére, a húsvéti ünnepekre lett időzítve. A fővárosi túszyűjtő akciókról lásd BÖDÖK Gergely: *Kegyelmes urak a Gyűjtőfogházban. A vörösteror fővárosi túszi*, *Múltunk* 2014/4., 151–181.

⁸ Még a megszállás napján is jelentek meg a lakosságot nyugalomra intő cikkek. Erre egy példa: *Nyugalom, nyugalom!*, *Népakarat* 1919. április 23.

⁹ *Egyetértés* 1919. május 2., 1.

lőszer elszállításáról, s elrendelte a város határában még fellelhető vörösalakulatok hadadéktalan visszavonulását.¹⁰ Az utolsó magyar katonai kontingens április 23-án hajnalban hagyta el Debrecent. A vöröskatonák a felszólítás ellenére a város határában több helyen fosztogatni kezdtek és lakásokba törtek be, Hajdúszoboszló kiürítésekor pedig a helyi terrorcsoport kivégzett három főt: Fekete László polgármestert, Körner Béla gőzmalomtulajdonost és Tokaji József tisztviselőt.¹¹

A bizonytalan helyzet miatt a rend Debrecenben csak nehezen volt fenntartható. A direktórium elhagyott központját – a rendőrség épületét – a forradalmak előtti városi vezetők csoportjai, tisztviselők, tisztek és tartalékos tisztek, a polgárság főbb hangadói, valamint rendőr- és csendőrtisztek foglalták el. Dr. Csűrös Ferenc nyugalmazott közművelődési tanácsnok naplójában a nevezetes nap reggelére így emlékezett vissza: „Április 23-án hajnali négy órakor megzörgetik az ablakomat. [...] Magamra kapkodtam a ruhát. Valami kis ennivalót vettem magamhoz és siettem a rendőrségi palotába. Derengett a hajnal. Az utcák még üresek voltak. A városháza előtt néhány fegyveres munkás. Egy nagybajuszú elvtársat megszólítok: – Mi történt? Mi van a direktóriummal? – Azok bizony megpattantak, egye meg a fene. Itt hagyták a munkásokat a románok bosszújának. [...] A rendőrségen, a főkapitányi szobában együtt van a tanács, meg egy csomó más ember. A villany ég. Nagy füst és rendetlenség. Néhány tiszt és Pető Pál nagyban osztja a telefonrendeleteket. Magoss György egy karosszékben hátradőlve szívja a szivarját és egy-egy kurta szóval rendelkezik. Az idegességnek nyoma sem látszik rajta. Rövid tanácskozás. Nincs idő hosszú tanakodásra. A tanácsnak a köz érdekében át kell vennie az ügyek vezetését, hogy a legnehezebb órákban fej nélkül ne maradjon a város.”¹²

A legfontosabb feladat a város határában állomásozó román hadsereggel való mielőbbi kapcsolatfelvétel volt. A tanács tagjai francia nyelvű memorandumot fogalmaztak meg, amelyben kinyilvánították, hogy a város nem tanúsít majd ellenállást. Ezt követően Popovics Gyula banktisztviselő, Ekly József birtokos és ifj. Magoss György személyében románul beszélni tudó parlamentereket jelöltek ki, akik a városból három irányba indultak el a román hadsereg előőrseihez. Constantin Dumitrescu tábornok válaszában délután kettő és három közöttre, a vámspércsi úton jelölte meg a város képviselőivel lebonyolítandó találkozó helyét. A 7. hadosztály parancsnokaként a városvezetéstől addigra azt várta el, hogy gondoskodjon a lakosság teljes lefegyverzéséről. Debrecen városi parancsnokságát Jóny László nyugalmazott tábornokok vette át, aki gondoskodott a fegyverek összegyűjtéséről a városháza udvarán, Debrecen lakosságát pedig otthonmaradásra szólította fel. A városban maradt katonaságot a huszárlaktanyába rendelték, a többi kaszárnyát pedig kiürítették a román hadsereg számára.¹³ A városban alakult „rendfenntartó bizottság” a kihelyezett falragaszokon betiltott minden gyülekezést és utcai csoportosulást, ostromállapotot hirdetett ki.¹⁴ A városházára tűzött fehér lobogó

¹⁰ VERESS: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede*, 166.

¹¹ HBML Hajdú vármegye alispánjának iratai, IV. B. 906/b. 159. cs. 3592/1919.

¹² CSÜRÖS: *I. m.*, 55.

¹³ VERESS: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede*, 166–167.

¹⁴ SOÓS: *I. m.*, 17.

azt volt hivatott jelezni, hogy a bevonuló román katonaságot sehol sem fogadja majd ellenséges hangulat, ennek következményei ugyanis tragikusak lehettek volna. „Rettenetes a felelősség rajtunk. Ha a bevonuló sereget valahol puskatűzzel fogadják, vége a városnak. Ha semmi rendzavarás nem történik, a város meg van mentve” – fogalmazta meg a városi lakosság és a román hadsereg első találkozásának tétjét Csűrös Ferenc.¹⁵

Debrecen 10-15 fős képviselőtét – amelynek tagja volt Baltazár Dezső, a tiszántúli református egyházkerület püspöke is – Magoss György és Jóny László vezették. A vármegye vezető személyeit és a városi tanács vezetőit szállító, tizenkét kocsiból álló konvoj – az első kocsijára tűzött fehér lobogóval – a várostól három és fél kilométerre kijelölt találkahelyre indult. A találkozó a következőképpen zajlott le – olvashatjuk ismét Csűrös naplójában: „Leszállunk a kocsiról. Félkörbe állunk a főispán mögött. Velünk szemben ugyanígy a román tisztek. Középen egy jovialis, szimpatikus arcú, őszes bajuszú román főtiszt. Rövid román beszédet intéz hozzánk, melyet a velünk jött tolmács, Popovics bankhivatalnok azonnal magyarra fordít. A tartalma határozott, katonás. A románok nem ellenségei a magyaroknak, nem is ellenségül jöttek, hanem rendet csinálni. Az entente megbízásából jönnek a bolsevizmus gyökeres kiirtására. A város lakosai nyugodtak lehetnek. Senkinek vagyonában és személyében bántódása nem lesz. A megszálló csapatokkal szemben azonban lojális magaviseletet vár.”¹⁶

A román hadsereg délutáni bevonulására fegyelmezetten és rendbontás nélkül került sor.¹⁷ A bevonulásról és a lakosság vegyes hangulatáról az eseményt utóbb megörökítő Zoltai Lajos muzeológus, helytörténész az alábbi képet festette: „automobilokon néhány tisztjük előre bejött a városba. Majd 4–5 óra között a katonaság is, a 7. hadosztály, követte őket. Nehéz vassisakos gyalogosok, lándzsás lovasok, géppuskás osztagok, tüzérek és trén-szekerek hosszú sorban dübörögtek végig a szomorú város utcáin. Járdák szélén, ablakokból, kapuk alul sok kíváncsi ember nézte az idegen harcosok elővonulását. [...] Bizonyos, hogy a debreczeni magyar lelkében kétféle érzelm váltakozott akkor. A megkönnyebbülés és a szégyen. – A megkönnyebbülés, hogy megszabadulva láttuk magunkat a vörösterrortól; a szégyen, hogy ezt a szabadulást ezeréves hazánk területi épségét megrabolni akaró nép, az oláh, telhetetlen nagyravágyó ellenségünk hozza nekünk.”¹⁸

A debreceni polgárság zömmel az ablakokból szemlélte a feszes díszlépésben érkező idegen hadsereget, de voltak, akik a tiltás ellenére az utcákon álltak „sorfalat” a bevonuló katonaságnak. A báméskodók megtapasztalhatták, hogy a román haderő felszereltsége messze nem azt a „gyászos” képet mutatta, amit a túlerővel szembeni ellenállásra és sikerre buzdító tanácskormány propagandája sulykolt. Ezt rögzítette Csűrös Ferenc is, aki maga is részt vett az eseményen: „Bizony nem az az agyonzüllött, züllőfélben lévő sereg ez, aminek itt széltiben hirdették. Fegyelmezett, jól felszerelt, reguláris katonaság,

¹⁵ CSÜRÖS: *I. m.*, 55.

¹⁶ *Uo.*, 57.

¹⁷ Egyedül egy „itt maradt vörösgárdista” akart a Kossuth utcában vonuló román katonák közé kézigránátot dobni, de szándékát még idejében leleplezték, és letartóztatták őt. *Uo.*

¹⁸ ZOLTAI: *I. m.*, 41–42.

feltűnően sok ágyúval. Ugyan hol volt a lelkiismeretük az ellenállás intézőinek, hogy ilyen katonasággal szemben hirtelen összeszedett munkásszázadokat vetettek oda és még azt hirdették, hogy a front szilárd stb. [...] Az egész nagy tér feketéllik a tömegtől. [...] Az emberek eleinte szótlánul nézik. Egyszer csak itt is felharsan egy éljen, ott is előbújik egy fehér kendő. Rövid pár perc alatt éljenző, kendőt lobogtató, virágot szóró tömeg előtt vonulnak a láthatóan meglepődött román katonák. Hát erre igazán nem lehetett számítani. A keserűség fojtogatta a torkomat, a szememet elborította a könny. [...] Jószágos Isten, hová sülyedtünk! Debrecen utcáin kendőlobogtatással, éljennel fogadják a bevonuló ellenséget! Nem hiszek a szememnek.”¹⁹

A román hadsereg jelenléte sokakban keltett biztonságérzetet, és a bevonuló hadseregtől a fosztogató vöröskatonákkal szembeni erélyes fellépést várták.²⁰ Baltazár Dezső püspök 1920-ban megjelent visszaemlékezésében is a város lakosságának szemében „megváltóként” fogadott román katonákról olvashatunk, akik „úgy jöttek bevallott céljuk szerint is, viselkedésükből ítélve is, mint szabadítók”.²¹ A „vörös rémet” megfutamító román katonák nimbusza mellett ezt a bizalmat táplálta, hogy a lakosság mindössze rövid, átmeneti megszállással számolt. A városháza előtt bemutatott díszszemlét követően a román katonák a kiürített laktanyákba vonultak. Ezzel estére a város román megszállása befejeződött.

Szabadítókból megszállók

A cívisváros polgársága körében a „tegnapi ellenség” megszálló katonáinak jelenléte óvatos optimizmust generált. Ebben a vörösteror és a tanácsköztársaság rendjével szembeni ellenérzések mellett nagy szerepet játszottak azok a kijelentések, amelyekben a román parancsnokság békés szándékait és a rend mielőbbi helyreállításának programját hangoztatták. A korabeli hangulatot egy – a város későbbi veszteségeit összesítő – jelentés bevezetője így idézte fel: „valósággal felszabadultak a lelkek. A megszálló csapatok parancsnoka a városátadó küldöttség előtt kijelentette, hogy a román kir. hadsereg nem mint ellenség jött, hanem teljesíteni a szövetséges hatalmak legfőbb tanácsától kapott ama megbízatását, hogy a kommunizmustól az országot megszabadítsa, a társadalmi rendet helyreállítsa, az élet és vagyonbiztonság elismerését és tiszteletét megvalósítsa. Sok szenvedésen át esett népünket végtelen megnyugvással töltötte el ez a kijelentés.”²² A román parancsnokság kezdetben megfogalmazott legfőbb célja a rend helyreállítása volt. Emellett lépéseket tett a tanácsköztársaság helyi prominenseinek letartóztatása és a volt rendszer fegyveres szervezeteihez tartozók – a hadsereg, a vörösőrség, a terrorcsa-

¹⁹ CSÜRÖS: *I. m.*, 57.

²⁰ A vöröskatonák kivonulásakor végrehajtott kivégzésekre hivatkozva Hajdúszoboszló tanácsnoka maga kérte az alispántól, hogy „haladéktalanul” intézkedjen, hogy a városon áthaladó román katonaság a háttérben fosztogató vöröskatonákkal szemben egy 80–100 fős állandó megszálló csapatot hagyjon hátra. HBML IV. B. 906/B. 159. cs.

²¹ BALTAZÁR Dezső: *A próbáltatások idejéből*, Méliusz, Debrecen, 1920, 147.

²² Az oláhok által Debrecenben okozott károk hivatalos összeírása, HMBL XV. 2. 3.

patok tagjainak – összegyűjtése érdekében. A magyar és román nyelven kiadott rendeleteket röplapokon terjesztették és a város forgalmas pontjain elhelyezett falragaszokon hozták nyilvánosságra.²³ A „rendcsinálással” és a „felelősségre vonással” a helyi lakosság és a kijelölt városvezetők szándékai is egybeestek, a polgári lakosságot is sújtó korlátozások ugyanakkor kezdettől fogva ellenérzést keltenek.

A román parancsnokság már a megszállás másnapjától rendeleteket adott ki. Az első rendelet a „fegyverek és mindennemű lőszer kiadásáról” intézkedett, a parancsot pedig a fegyveres szervek mellett a polgári lakosságra is kiterjesztették. Elmulasztóival szemben szigorú szankciókat helyeztek kilátásba. A 4. vadászdandár-parancsnokság vezetője, Oprescu ezredes nevével szignált plakáton a következőket olvashatjuk: „Elrendelem[, hogy] minden egyén 24 óra alatt a birtokában levő akármilyen fegyvert, lőszert vagy más hadianyagot, a város- vagy község házában köteles letétbe helyezni. Mindazon egyének, akik ezen rendeletnek nem tesznek eleget és akiknél a katonai házkutatások alkalmával fegyverek vagy másnemű lőszer találtatnak, katonai kísérettel azonnal a hadosztályi hadbíróóság elé elővezettetnek: 10 évig terjedő fogházra és 20,000 korona pénzbüntetésre büntettetnek meg.”²⁴

Az atrocitások elkerülése érdekében deklarálták azt is, hogy ha „valamely községben vagy városban, amely a 7. hadsereg [valójában: hadosztály] által megszállt területen fekszik, valamely mozgalmat vagy lázadást merészelnék, ugyanazon helységek tűzérési tűzzel kíméletlenül megsemmisíttetnek”.²⁵ A városban gyülekezési tilalmat hirdettek ki, megtiltották az esti órákban való utcai tartózkodást, valamint a lakóhely elhagyását is. Katonai ellenőrzés alá került a vasút és a posta is, levelezést pedig ettől kezdve csak a román hadsereg által megszállt területen belül engedélyeztek. Ahogy a Tisztántúlon mindenütt, a lakosság életét itt is megkeserítette az üzletek, nyomdák, kocsmák, kávéházak és más vendéglátóhelyek nyitvatartási idejének korlátozása, de külön engedélyhez kötötték az áruszállítást és az utazást is. Ettől fogva mindenki a hosszasan utána járással beszerezhető „igazolójegyek”, „személyazonossági jegyek”, „rendőrhatalomigazolványok”, „nyílt rendeletek”, „szavatossági-bizonyítványok” vagy „erkölcsi igazolások” beszerzésére kényszerült. Ezekben személyi adatok mellett feltüntették azt is, hogy tulajdonosa volt-e büntetve, esik-e bármiféle „erkölcsi és politikai tekintetben kifogás alá”, vagy pedig „teljesen megbízható egyén”. Gyakoriak voltak azok az igazolások is, amelyekben a kiállító szerv – a rendőrkapitányság vagy a főispán – „saját felelősségére szavatolja”, hogy az igazolvány birtokosa „a román hadsereg és állam érdekeit nem fogja sérteni”.²⁶

²³ A fennmaradt röplapok „tartalmát” röviden elemzi HÉTHY Zoltán: *Helyi röplapok és plakátok az MSZMP Hajdú-Bihar megyei Bizottság Archívumában II. 1919–1948*, Tanulmányok és források Hajdú-Bihar megye munkásmozgalmának történetéhez 1974, 153–154.

²⁴ Réczei Sándor naplójának mellékletei, HBML XV. 28.

²⁵ *A rend biztosítása a megszállt területen*, Egyetértés 1919. május 2. Idézi SOÓS: I. m., 18.

²⁶ Csak néhány példa a korszak ilyen típusú igazolványaiából a HBML XV. 2.1. jelzetű dobozából. A személyazonossághoz a *Legitimajie*, a *Bilet de identitate* vagy a *Carte de Legitimajie* román elnevezésű igazolvány kiváltása volt szükséges, az utazáshoz pedig külön engedélyt – úgynevezett *Bilet de liberă circulație* – és rendszerint erkölcsi bizonyítványt is kértek. Igazolvány kellett ahhoz, ha valaki állandóan ingázott, de ha csak alkalmanként járt vásárolni, ahhoz is külön papírt kértek. Úgynevezett nyílt rendelettel (*Ordin de serviciu*) utazhattak a tisztviselők, ha a tábornok aláírta. Külön szavatossági bizonyítványt (*Legitimajie de respunzabilitate*) a főbíró

A magyarországi román hadsereg főparancsnoka, Mărdărescu tábornok május 9-én, Nagyszebenben kiadott rendeletében a megszállt területen tartózkodó minden volt vöröskatonát azonnali jelentkezésre utasított. A következő hónapokban komoly erőket mozgósított, hogy az esetleg bujkáló katonákat kézre kerítse, amiben a hatóságok mellett a lakosság segítségét is igénybe vette. Aki a határban rejtőzködő katonákról tudomással bírt és ezt mégsem jelentette, tízévi börtönbüntetéssel és 50 ezer lej pénzbüntetéssel volt sújtható, de akár ki is végezheték. Tilos volt a román hadsereggel kapcsolatos híreket és értesüléseket megosztani és a kiadott rendeleteket bírálni. A jelentkezett vagy elfogott vöröskatonákat brassói, nagyszebeni vagy más fogolytáborokba hurcolták, a tartalékos tiszteket azonban csak rendszeres jelentkezésre kötelezték. Legrosszabb helyzetbe azok kerültek, akik a katonai szolgálaton túl a tanácsköztársaság megtorló akcióiban is bizonyíthatóan részt vettek. Ők sokkal szigorúbb elbírálásra és még rosszabb körülményekre számíthatnak.²⁷ A román parancsnokság épített a lakosság felfokozott antikommunista érzületére is, így pusztá gyanú alapján is sokakat letartóztattak.²⁸ De előfordult a kollaboráció is, amikor valakiket „lakossági bejelentés” vagy besűgás nyomán helyeztek fogságba. A románok bejövetele utáni „árulkodások” jelenségére Baltazár Dezső is kitért naplójában. „A románok bevonulása után minden józanul gondolkodó debreczeni polgárnak az volt a törekvése, hogy mindazokat, akik Debreczenben a destruktív irányzat vezérémberei, akik a forradalmat előkészítették, szították, fűtötték, akik szónoklással, agitálással, írással a kommunizmusig, bolsevizmusig süllyesztették Debreczent, elérje a méltó, igazságos büntetés. Ezt a jogosult és szükséges áramlatot használták fel a fekete, retrográd törekvések emberei és azok, akik egyéni súlytalanságuknak ilyen hullám felvetődéssel szoktak lendületet biztosítani. Elérkezettnek látta sok, különben számba se jövő ember, hogy most már a románok segítségével, az új áramlatban, kikönyökölhet magának valami pozíciót. [...] Megindult tehát az ártatlan emberek denunciaciója, meghurcolása, gyalázása, rágalmozása. Ez a program azután megtalálta a maga sajtóorgánumát, csakhamar orgánumait. [...] Az oláhok bejövetele után [tehát] rögtön megkezdődtek a denunciaciók letartóztatások. Az ellen semmi kifogás nem lett volna emelhető, ha magyar illetékes rendőri vagy ügyészi közegek kezdtek volna eljárást a kommunisták,

---

és a főjegyző írt alá, és ezzel a személyéért jót álltak. Ha viszont az ilyenek a birtokosa mégis tett valamit „a román állam és a hadsereg érdekei” ellen, a következményeit az egész község viselte. A dokumentumok között számtalan – családi és munkaügyek sürgős elintézése céljából benyújtott – igazolványkérelem található. Köztük olyan különleges ügyek is, mint a húsvéti ünnepekre Debreczenbe utazó – a megszállás következtében pedig a városban rekedt – fővárosi lakosok kérvénye Budapestre való visszautazásuk engedélyezéséhez, a civisvárosban vendégszereplő fővárosi színészno kérvénye, hogy a városban három estét vendégszerepelhessen, a fővárosba szerződött operaénekesno folyamodványa, hogy elutazhasson a fővárosi próbákra, vagy a református püspök igazolása a segédlelkész áthelyezéséről és beadványa a városparancsnoksághoz, hogy beosztottja a kijelölt állomáshelyét elfoglalhassa. A HBML. XV. 2.3. jelzetű dobozból kiemelhető az a dokumentum, amelyet a felsőkereskedelmi tanulók nevében az iskola igazgatója nyújtott be, hogy a nyári szünetben tanulói hazautazhassanak szüleikhez.

²⁷ VERESS: *Debrecen román megszállása 1919. április 23-tól 1920. március 11-ig*, 9–10.

²⁸ Szemléletes példa erre a debreceni Olajütő utcai munkások letartóztatása, akiket pusztán egy rosszindulatú lakossági megjegyzés alapján tartóztattak le („vöröskatonát többet is láttam az Olajütőben”). Lásd HBML, IV.B. 1402/c. 5. d. 312/1920.

forradalmárok ellen, de az, hogy magyar emberek magyar emberek ellen titokban kilincseltek a román hatóságoknál, az egyenesen undorító volt. Még az oláhok is így minősítették, pedig a finnyásság nem alaptermészetük.”²⁹

A lakosság kezdeti bizalmát gyorsan apasztották a román megszállók azon intézkedései, amelyek a berendezkedés tartósságát előre jelezték, és amelyek végrehajtásakor egyre erőszakosabb eszközökhöz nyúltak. Ilyenek voltak a kötelező beszállások, amikor a katonaság tisztjeit és vezetőit szállodákban és magánházaknál helyezték el. „A megszálló csapatok rekvirálással lefoglalták a kir. ítélőtábla két emeletét, a kir. törvényszék 12–20 szobáját, a fogház helyiségeit, a kir. pénzügyi igazgatóságnál 14, a városházán 20 szobát; a vármegyeháza egy részét egész idő alatt; a rendőri épületben 10–12 szobát, az iparkamara egy részét és az iskolákat időnként; a laktanyákat állandóan. Ugy ezekben különösen, mint a többi középületek általok elfoglalt helyeiseiben barbár, sőt undorító pusztítást vittek végbe. Magánlakásokból is állandóan váltakozva 400–600 szobát vettek igénybe.”³⁰ A városban tartózkodó és a városon átvonuló katonaság a járműveivel és állataival rendszeresen vette igénybe vette magánházak udvarait és istállóit is, ami szintén sok feszültséget okozott. Bár többször deklarálták, hogy a város vagyonaiban nem tesznek kárt, az elvett javakért pedig fizetni fognak, ellenszolgáltatást rendszerint csak jóval áron alul adtak vagy egyáltalán nem.³¹

A régi polgári szervek április 23-án engedéllyel alakultak újjá. A főispáni és polgármesteri teendőket ideiglenesen Magoss György vállalta. Az ügyintézés nem folyt zavartalanul, a hivatali apparátus helyeiseit is csak júniusban kapták vissza. Az egyes testületek vezetőinek szerepe – szinte mindvégig – leginkább érdekvédelmi feladatokra szorítkozott és a román parancsnokság rendeletekbe fogalmazott utasításainak mérséklésében és követeléseik tompításában merült ki. Magoss maga is többször közbenjárt a letartóztatottak kiszabadítása érdekében, időnként sikerrel. A városi tanács a nyelvi nehézségek leküzdése érdekében gondoskodott román–magyar tolmácsok alkalmazásáról.³²

Május 1-jétől rendelet szabályozta az ipari és mezőgazdasági munkásság, valamint a cselédség bérét. A város költségvetése ugyanakkor gyászos képet mutatott, és ehhez – főleg a kis címletek tekintetében – súlyos bankjegyhány is társult. A lakosság ráadásul idegenkedett a kék bankjegyek helyett egyre inkább forgalomba kerülő „fehérpénztől”. Az elértéktelenedő pénz mellett a főispán és a polgármester újabb és újabb kölcsönök felvételére kényszerült az Osztrák–Magyar Bank debreceni fiókjától, nyáron pedig „a fehér hátú bankjegyek lebélyegzése” mellett szükségpénz kibocsátását határozták el, ami viszont nem került forgalomba.³³ A bélyegeket ugyanakkor felül-

²⁹ BALTAZÁR: *A megpróbáltatások idejéből, 170–182*, idézi KEREPESZKI Róbert: *Éberség – Az ellenforradalminak vélt folymatok „kezelése” a Tiszántúlon = Vörös és fehér. A vörös és a fehér uralom háttországa. 1919 vidéken*, 48–49.

³⁰ Az oláhok által Debrecenben okozott károk hivatalos összeírása, HMBL XV. 2. 3.

³¹ VERESS: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede*, 168.

³² Hivatalos jelentés városunknak a román csapatok által történt megszállása folytán a román katonai parancsnoksággal szükséges érintkezés fentartása végett magyar–román tolmácsok alkalmazásáról, HBML XV. 2. 1. 11283/1919.

³³ KAHLER Frigyes: *Debrecen város és Hajdú vármegye szükségpénzei 1919-ből*, A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1972, 325–329.

bélyegezték, azokra a román megszállást tanúsító *Țona de ocupatie 1919 Romania* felirat került.³⁴

1919. május 22-én állították fel a román–magyar összekötő hivatalt, amelynek vezetőjévé Popovics Gyulát választották. A hivatal a román parancsnokság és a városi tanács közötti kapcsolattartást volt hivatott elősegíteni, főként pedig utazási és szállítási engedélyek kiadását, panaszok elbírálását, továbbá a város érdekvédelmét látta el.³⁵ A város vezetői és a polgárság képviselői igyekeztek kapcsolatokat kiépíteni a megszálló román alakulatok tisztjeivel és a városba érkező román politikusokkal. A határai nyugati kitolásában érdekelt románok részéről felmerült egy román–magyar perszónalunio létrehozásának gondolata is, amiről ugyan történtek homályos „elvi” megbeszélések, de a magyar városvezetés a kényszerű részvételén kívül nem foglalkozott érdemben a kérdéssel.³⁶

A humánusabbnak tartott Dumitrescutól a városparancsnokságot Moșoiu, az Északi Hadsereg (*Grupul de Nord*) parancsnoka vette át. Június 12-én kiadott rendeletében a rendőrséget a román katonai parancsnokság alá rendelte. A város rendjének fenntartásához a román parancsnokság igénybe vette magyar hatóságok segítségét is, a viszony azonban nem az egyenrangú felekét tükrözte. Az, hogy magyar szervek is részt vettek a házkutatásokban, a nyomozásokban és a rekvirálásokban, sokakban keltett – indokoltan – ellenérzést, még ha egyesek – mint az Aranybika szálló igazgatói is – igyekeztek megértéssel viszonyulni a kényszerű segítőkhez. „A rekvirálások jó része rendőrségünk közbevetelével történt. Hangsúlyozzuk, hogy a rendőrségi tisztviselők épp oly keserűen megalázó kényszerhelyzetben voltak, mint mi. Nem azért említjük fel, mintha felelősöknek tartanánk őket, hanem csak azért, mert ők tanui szenvedéseinknek és helyrehozhatatlan károsodásainknak.”³⁷ A csendőri és a rendőri tekintély romlása miatt a lakosság néhol – a tiltások ellenére – sikerrel elrejtett fegyverekkel szervezte meg önvédelmét, és igyekezett valahogy ellenállni, és előfordultak kisebb–nagyobb szabotázsakciók is.³⁸

Júniusban visszatérhetett a városba a tanácsköztársaság alatt túszként elhurcolt Márk Endre. A román fél intézkedései miatt posztjáról lemondó Magoss György helyére viszont – ekkor még – nem a volt polgármester, hanem a sokkal simulékonyabb természetű és a románok kiszolgálójának tekintett Rásó István megyei főispán került. Nyáron a város politikai környezete is megváltozott: a közeli Aradon május elején felállított ellenforradalmi kormány július 12-én Szegeden alakult újjá, a Magyarországi Tanácsköztársaság augusztus elsejére megbukott, helyét pedig a fővárost is megszálló román hadsereg foglalta el. Ezt követően – korlátozott lehetőségei ellenére – a debreceni városvezetés

³⁴ Rézcai Sándor naplójának mellékletei, HBML XV. 28.

³⁵ VERESS: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede*, 170.

³⁶ Többségében tisztviselők részéről merült fel az a gondolat, hogy a trónra egy, az angol királyi házból származó herceget kellene meghívni. Az erről szóló, Sir George Clerk budapesti antant megbízotthoz eljuttatni szándékozott memorandumot több száz debreceni polgár írta alá. A román parancsnoksághoz került levél aláíróit a hadbíróóság kisebb–nagyobb pénzbüntetésekkel sújtotta, amelynek kifizetését a városi tanács megelőlegezte. HBML IV. B. 1403/b. 4. d. 280/1921.

³⁷ Az Aranybika szálló egyik igazgatójának, Németh Andrásnak 1920. április 10-én kelt levele Szomjas Gusztáv kormánybiztos–főispánnak a szállodában folyt rekvirálásokról, HBML IV. B. 1402/c. 5. d. 93/1920.

³⁸ VERESS: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede*, 171.

kapcsolatokat keresett a Friedrich István vezette kormányral, de törekvései nem jártak sikerrel. További változást jelentett Márk Endre októberi kinevezése a város polgármesteri és főispáni posztjára, valamint a rendőrség vezető pozícióját elfoglaló – szeptemberben a városba visszatért – Rostás István megjelenése.

A városi lakosság életkörülményeit a szaporodó költségvetési problémák, a szállítási és ellátási gondok, nyersanyaghiány és az akadozó mezőgazdasági munkák is tovább nehezítették. Mindezek mellett a megszálló katonaság rekvirálásai és erőszakos akciói is egyre elviselhetetlenebbé váltak.³⁹ Ha a zaklatók ellenállásba ütköztek, előfordultak gyilkosságok, verések és nemi erőszakok is. A püspök, Baltázár Dezső által „fekete terrornak” nevezett gyilkosságok áldozatainak száma valószínűsíthetően százas nagyságrendű volt. Tiszántúlon két főt (más források szerint nyolcat), Debrecenben egy embert (más forrás szerint tizenháromat), Apátfalván 42 főt, a Bihar vármegyei Köröstárkányon viszont 91 főt végeztek ki a román katonák.⁴⁰ A kommunista rezsimhez hasonlóan alkalmazták a túszedés gyakorlatát is, 84 főt tartóztattak le ilyen célból.⁴¹ A nyomozásokat – ha sejteni lehetett, hogy az elkövetők román katonák voltak – a román parancsnokság megtiltotta a rendőrségnek.

A román megszállás árnyoldalait tapasztalva külföldi – főleg amerikai és brit – diplomaták is többször kárhoztatták azt. Harry Hill Bandholtz, a budapesti amerikai misszió parancsnoka többször kiemelte a román megszállás kártékonyosságát. Ebben a fosztogatás elítélése mellett attól való félelme is szerepet játszott, nehogy a nélkülözésnek leginkább kitett munkásság, a városi és a tanyákon élő szegények a nyomor miatt újra a forradalmi eszmék felé forduljon. Ahogy naplójában fogalmazott: „A román magatartás általában olyan, hogy a misszió teljesen képtelen volt végrehajtani utasításait, és úgy tűnik, nincs is semmi kilátás a helyzet azonnali javulására. A misszió egybehangzó véleménye az, hogy amennyiben a románok nem kezdik el azonnal a Magyarországról való kivonulást, és legalább részben nem szolgáltatják vissza mindenekelőtt a gördülőeszközöket, gépeket és más eltulajdonított tárgyakat, akkor nagyon rövid időn belül felettébb súlyos szenvedés alakul majd ki az élelmiszer- és üzemanyaghiány miatt, és fel fog éledni a bolsevizmus.”⁴²

A beszállásolt román katonák néha egy-egy festményt vagy bútort vittek magukkal, de sokszor nem adták vissza a rekvirált ágyneműt, textileket és fehérneműt sem. A lakótanyákban rendszerint leszerelték az ablakokat, az ajtókat és a kályhát is. Előfordult, hogy a Hortobágyról állatokat hajtottak el, és sokszor dúlták fel a kerteket, rabolták meg a gyümölcsösöket. A nyári munkák elvégzését alaposan megnehezítette, hogy az aratás idején mezőgazdasági fogatokat rendeltek maguknak, melyeket sétakocsizásra használtak. A híres debreceni Aranybika szálló igazgatója a szállodát ért megpróbáltatásokról így számolt be: „Újabb és újabb rekvirálások nap-nap után. Az egyiknek tojás, a másiknak parafadugó, a harmadiknak üveg, majd tányér, ezüst kés, villa, kanál, ágynemű, teljes

³⁹ Az alispánhoz írt rekvirálásokról szóló beszámolók, levelek, HBML IV. B. 906/b. 159. cs.

⁴⁰ KEREPESZKI: *Rettenetes rablás. Román megszállás a Tiszántúlon*, 40–41. Tizenhárom áldozatról ír ZOLTAI: *I. m.*, 57.

⁴¹ ZOLTAI: *I. m.*, 55.

⁴² Idézi KEREPESZKI: *Rettenetes rablás. Román megszállás a Tiszántúlon*, 40.

ágyfelszerelések, szőnyegek, butorok, pezsgő, bor, konyhafelszerelés és minden, ami csak a nagyszállodában található és el nem rejthető. Ha az egyik divízió felszerelte magát a mi dolgainkkal s akkor elhelyezték innen s a »kölcsonvett« ingóságainkat nemhogy egyszerűen magukkal vitték, hanem még arra is volt eset, hogy nekünk kellett a vasúthoz fuvarozni. És jött a másik divízió. És akkor előről kezdődött a rablás. Cédulákat, »bonokat« néha adtak, néha nem. Sok esetben az átadott elismervényt a legdurvább fenyegetéssel visszacsikarták. Mosoiu oláh tábornok parancsnokságának tiszti étkezdéje 80 személyre komplett felszerelte magát a mi tárgyainkból és az utolsó kanálig magukkal vittek mindent. Ha egy oláh tiszt szállónkban megszállt – már pedig majdnem kizárólag csak ők lakhattak itt – úgy nem elégedett meg azzal, hogy minden ellenérték nélkül vette igénybe a szálloda szolgálatait, hanem emlékül magával vitte a takarót, a lepedőt, a függönyt, az ezüstneműt, vagy amire épp gusztusa támadt. És amellet durván, gorombán bántak velünk és alkalmazottainkkal. Szitkok, ütlegetések, pofozások napirenden voltak. Mindennek tetejébe pénzbüntetések örve alatt csinos megsarcoltatásoknak voltunk állandóan kitéve. Szemérmetlen zsarolásaik nem ismert határt. Az ételek, italok árait önkényesen, saját szájuk izük szerint állapították meg, mitsem törődve a beszerzési árral.”⁴³

A városi tanács és a magyar lakosság előjárói rendszeresen panaszkodtak a román katonák túlkapásaira, mindhiába. Ugyanígy sikertelennek bizonyultak a sértettek bejelentései is, sőt néha ezeket még meg is torolták. Júliusban rendelték el a 20–50 év közötti lakosság „hadi munkakötelezettségét”, amiért semmi ellenszolgáltatás nem járt. Ezt követően még gyakrabban fordult elő, hogy fegyveres katonák erőszakosan fogtak kényszermunkára lakosokat, az ellenkezőket pedig megbotozták vagy nyilvánosan megszégyenítették. Zoltai Lajos rögzítette, hogy mondvacsinált okkal is sokakat tartóztattak le és vittek a térparancsnokság fogdáiba. „A letartóztatásra elég ürügy volt, ha egy jól öltözött úr az éjjeli záróra előtt 15–20 perccel igyekezett hazafelé. Akárhány ilyen közvetlenül lakása elől hurcoltak el. Ruhájától megfosztották vagy nagyobb bírság ellenében eresztették szabadon azon hamis vád alul, hogy nem tartotta be a zárórát.”⁴⁴

A passzív együttműködést és panaszkodást egyre többször váltotta fel a tiltakozás a „napról napra nagyobb mérveket öltő rendszertelen rekvirálások” miatt. A városi tanács az erőszakos módszerek beszüntetése mellett szerette volna elérni, hogy a tervezett rekvirálásokról a magyar hatóságokat is előre értesítsék. Augusztus végén a román parancsnokságnál kérték, hogy a rekvirálást csak az erre kijelölt szerv, a Comission de Exploatare Debrețin bonyolítsa le, és azt csak a polgármester tudtával hajthassa végre. Ezenkívül követelték, hogy néhány napot biztosítsanak az igényelt eszközök és élelmiszer beszerzésére, a román katonák pedig a testi fenytetés kényszerítő eszközét a rendőrség tisztjeivel szemben ne alkalmazzák. Szeptemberben a főispánhoz fordultak, hasson oda, hogy a tisztviselőkkel szembeni fenyegetések és inzultusok megszűnjenek. Ellenkező

⁴³ Németh András 1920. április 10-én kelt levele Szomjas Gusztáv kormánybiztos-főispánnak a szállodában folyt rekvirálásokról, HBML IV. B. 1402/c. 5. d. 93/1920.

⁴⁴ ZOLTAI: *I. m.*, 57.

esetben akár az ellenállást és a közreműködés megtagadását is kilátásba helyezték. Az aratást követően a nyári gabonatermést a román megszálló parancsnokság ennek ellenére zároltatta, az ígért ellenállásra viszont nem került sor.

A tiltakozó akciók és panaszok sem ekkor, sem később nem jártak sikerrel, amiben szerepet játszott az is, hogy a szórványos kapcsolattartás körülményei miatt a budapesti kormányzattól sem tudtak támogatást szerezni.⁴⁵ Csak annyit sikerült elérni, hogy a debreceni lakosság 35 pontból álló sérelmeit augusztus végén eljuttatták Budapestre. A memorandumnak köszönhetően szeptember második felében Hector Munroe angol orvos, a svájci Vöröskereszt képviselőjének társaságában Debrecenbe érkezett. A város képviselőivel folytatott titkos tárgyalásait követően a helyszínen is tájékozódott. Jelenléte, amelyben saját benyomásai mellett a debreceniek memorandumát is felhasználta, októberben eljutott Párizsba, a Szövetségesek Tanácsa elé is.⁴⁶

1919. október 16-án a román katonai vezetés úgynevezett felső közigazgatási tanácsa (Consiliu superior administrativ) felállításával hat megyét (Hajdút, Szabolcsot, Szolnokot, Békést, Csongrádot és Csanád megyét) és két várost (Hódmezővásárhelyt és Debrecen) akart közvetlen befolyása alá vonni, Mihăescu tábornok elnökletével, Debrecen központtal. Ezáltal a városi vasút, a postaforgalom, a pénzügyi szervek, a közigazgatás és a dohányipar egységes irányítás alá kerültek volna. A tanács tervezett felállítása – amellett, hogy nagy megdöbbenést okozott – sokaknak azt a félelmét erősítette, hogy az intézkedéssel a román vezetés a térség Magyarországtól való végleges elszakítását készíti elő. Márk Endre vezetésével ezért román nyelvű memorandumban tiltakoztak a terv ellen, amelyben hivatkoztak a hágai egyezmény egyes passzusaira és leszögezték magyar hűségesküjükhöz való feltétlen ragaszkodásukat. A tervezetről már korábban is értesülő Rásó István főispánnak sikerült tájékoztatnia a magyar kormányt, Mihăescu tábornokkal pedig – időnyerés céljából – tárgyalásokba bocsátkoztak. A román megszálló hadsereg követeléseit egy részének kifizetése mellett és a békekonferencia tiltakozásának köszönhetően a tervezetből végül semmi nem valósult meg. Ehhez kellett a magyar ellenforradalom megszilárdulása, azaz Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg hatalmának dunántúli megerősödése is, amit a békekonferencia elegendő biztosítéknak látott a régió pacifikáláshoz. A párizsi döntnökök ezért november közepén küldött ultimátumukban utasították a román felet álláspontja azonnali megváltoztatására és kizárólag a számára kijelölt határokon belüli területek elfoglalására. Kilátásba helyezték nemzetközi bizottság felállítását is a rekvirálások kivizsgálására. Román ellenkezés esetén a diplomáciai kapcsolatok felfüggesztését, Romániának a békekonferenciáról való kizárását és területi igényeinek elutasítását ígérték.⁴⁷

A rekvirálásoknak és a termelésben jelentkező zavaroknak köszönhetően a városi lakosságból sokan nem jutottak elegendő élelemhez, és sokezen voltak, akik teljesen ellátatlanok maradtak. Az elégtelen táplálkozás miatt legyöngült szervezetekben könnyebben pusztítottak a betegségek. A gyógyulást és a felépülést nehezítette, hogy komoly

⁴⁵ VERESS: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede*, 175.

⁴⁶ *Uo.*, 176.

⁴⁷ *Uo.*, 176–180.

gyógyszerhiány alakult ki a városban.⁴⁸ Márk Endre polgármester a Törvényhatósági Bizottság 1919. december 18-i közgyűlésén számolt be a város közegészségügyi helyzetéről. Beszédében kitért a szénhiányra és ebből adódóan a vízvezeték időszakos működésére is. A pangó víz következtében a benne található baktériumok száma megnőtt. Legnagyobb gondnak a tejhiányt tartotta, ami miatt a téli időben már 24 csecsemő meghalt, „mert még annyi tej sem állott a tejroda rendelkezésére, hogy legalább a 2 éven alóli gyermekek kellően kielégíthetők lettek volna”. Tüzelő hiányában is – emelte ki – sokan betegedtek meg a fűtetlen népiskolákban. Felhívta a figyelmet néhány fontos gyógyszer hiányára és egyúttal a gyógyszerárak drágaságára.⁴⁹ A három hónappal későbbi polgármesteri jelentés a közegészségügy további romlásáról adott számot. Továbbra is komoly gond volt a lakáshiány és a zsúfoltság. A gyógyszerhiány miatt a drága gyógyszereket szinte csak lánckereskedőktől lehetett beszerezni. Hiány volt ruházati cikkekből, élelmiszerekből, cukorból és tüzelőből is. A drága szappan miatt a lakosság visszafogta tisztálkodási igényeit, ezért megnőtt a bőrbetegségek száma. A polgármester a legnagyobb gondnak továbbra is a rossz és zavaros ivóvizet tartotta, ami miatt a keleti pestis eseteit is regisztrálták, ezért patkányirtást rendeltek el. Bár az influenzások száma csökkent, megfelelő ruházat hiányában sok gyerek továbbra sem járt iskolába.⁵⁰

Bár a sajtót a román cenzorok mindvégig ellenőrizték, bizonytalan értesülésekre, kősza hírekre alapozva a lakosság a megszállás közeli végében bizakodott. Ezért is kellett megdöbbenést Mihăescu kormányzó-tábornok 1920. január 25-i rendelete, amely kötelezővé tette minden tizenkét évnél idősebb lakos összeírását.⁵¹ Akkor, amikor „már inkább annak a hírrétételét várta a közönség, hogy az oláhok kivonulnak innen” – fogalmazta meg Zoltai Lajos a lakosság várakozását, majd így folytatta: „a népösszeírás befejezése után, mely Debrecenben 85,648 tizenkét éven felüli lakost talált, kiből csak 500 volt nem magyar és csak 30 román, újabb rendelet jelent meg, amely mindenkire nézve kötelezővé tette az arcképes igazolvány kiállítását. Enélkül senkinek az utcán járni nem szabad. Már most, ha elgondoljuk, hogy minden igazolvány kiváltásáért 4 koronát kellett fizetni, hogy egy igen kicsiny méretű fénykép megállapított ára 12 korona volt, hogy a mindezek után való szaladgálás, várakozás mennyi idejét elrabolta az amúgy is eleget gyötört bús magyarnak és végül az ördög sem követelte senkitől arcképes igazolványa előmutatását: könnyű megérteni, hogy az egész hecc csak arra való volt, hogy a megszállott terület lakosságának zsebében ismét eret vágjanak.”⁵²

⁴⁸ *Gyógyszerhiány Debrecenben – A közegészségügy veszedelme*, Debreczeni Hirlap 1919. június 16., 2.

⁴⁹ Márk Endre beszámolója a Törvényhatósági Bizottság közgyűlésének a város egészségügyi helyzetéről, HBML IV. B. 1406/a. 99. d. 4720/1919.

⁵⁰ Márk Endre jelentése a kormánybiztos-főispánnak és a Törvényhatósági Bizottság közgyűlésnek, 1920. március 26., HBML IV. B. 1406/a. 100. d. 1289/1920.

⁵¹ HBML XV. 2.1. 1200/1920.

⁵² ZOLTAI: *I. m.*, 50.

Kivonulók

Az 1919 októberében Budapestre küldött brit diplomata, Sir George Clerk legfőbb célja egy, az antant számára tárgyalóképesnek tekinthető magyar kormány felállításának elősegítése és a román csapatok mielőbbi kivonásának előkészítése volt. Tárgyalásai sikerrel jártak: novembertől a román hadsereg-parancsnokság megkezdte a Dunántúl északi részének és a Duna–Tisza-közének kiürítését, november 14-én pedig az utolsó román kontingens is elhagyta Budapestet. A fővárosba két nappal később bevonult a Nemzeti Hadsereg, élén Horthy Miklóssal. A november 24-én megalakult Huszár-kormányt végre az antant is elismerte, egy héttel később pedig hivatalosan is felkérte, hogy küldje el képviselőit a Párizsban folyó béketárgyalásokra. 1920. január 25–26-án választásokat tartottak, melynek alapján felállt a nemzetgyűlésnek nevezett új törvényhozó testület. Ez a testület választotta azután március elsején Horthy Miklóst Magyarország kormányzó-jává.

A fővárostól eltérően a Tiszántúl román megszállása még négy hónapig tartott. Az antant utasításainak megfelelően a román hadsereg csak márciusban volt köteles elhagyni a régiót. Arról, hogy a román hadsereg végleg kivonul, Zoltai állítása szerint Debrecen lakossága csak március első hetében értesült. Amint olvashatjuk: „Február 6-án az oláhok valami dinasztikus ünnepélyt rendeztek a görög kath. templomban, este pedig a színházban a katonaságnak Bessarábiát, Bukovinát és Erdélyt személyesítő élőképet mutattak be, amint ezeket Ferdinánd [román király] védelmébe veszi. A közönség akkor erről az ünnepélyről semmit sem tudott. Csak márc. 6-án árulták el magok is hivatalosan, hogy most már csakugyan távoznak.”⁵³

Réczei Sándor a naplójához csatolt mellékletekben a román megszállás közeli végét hirdető felhívást is megőrzött. Az erdélyi csapatok főparancsnoka, Mărdărescu tábornok által jegyzett szöveg – Réczei állítása szerint – február 22-től március 5-ig volt a városházán kifüggesztve. A felhívásban a tábornok nem kevesebbet állított – tegyük hozzá, teljesen valótlanul –, mint hogy „a román megszállást csakis a magyar vöröshadsereg 1919. évi nyári támadása idézte elő”. A szöveg abból a szempontból is tanulságos, hogy ennek köszönhetően értesülhetünk arról, hogy szerzője milyen „román képet” akar közvetíteni a több hónapos kényszerű „együttéléstről”. Mărdărescu szerint „A terület békés polgársága igazságosan és részrehajthatatlanul ítélve nem tagadhatja le, hogy csak a román hadaknak köszönhető megmentése a megsemmisítő bolsevizmustól, amely sietett megsemmisülésbe és pusztulásba vonni az egész magyar nemzeti vagyont, elprédálni és hamuvá változtatni mindenkinek vagyonát és tulajdonát. Azon pillanattól, mihelyt a román katona a Tisza partját uralta, mindenkinek a joga, becsülete és élete biztosítva volt [...] Ha talán a büszkeség egy pár pillanatra megsemmisítette az igazságérzetet, a halhatatlan történelemnek kötelessége lesz elismerni, hogy csak – hála a román hadseregnek – meg lett gátolva a magyar nemzet és állam megsemmisülése, hasonlóan le nem tagadható, hogy a megszálló csapatoknak feltétlenül szükségesek rekvirálások törvé-

⁵³ *Uo.*, 58.

nyes feltételekkel és megfelelő kártalanítás mellett történtek, számon tartva ezen kötelezettség alól felmenteni a szegény lakosokat.” A tábornok kilátásba helyezte, hogy ha a kivonulás alatt atrocitás történik, a merénylőt a „visszatérő” román hadsereg „a háborús törvények teljes szigorával” azonnal ki fogja végezni. Egyébként pedig a felhívás végén – rossz magyarsággal fogalmazva – kijelentette, hogy a „terület át lesz adva teljes rendben a magyar hatóságoknak, oly módon, hogy a polgárság csendre biztosítva legyen”.⁵⁴

A feszült várakozást az országnak a tanácsköztársaság uralma alól már felszabadult részein indult felelősségrevonásokról és a fehérterrorról szórványosan érkező hírek árnyékkolták be. Mégis, Debrecen lakossága izgatottan készült az újabb hatalomváltásra. Az ennek részleteiről döntő – városházán a tartott – márciusi értekezleten Márk polgármester és Baltazár püspök is a hatalomváltás zökkenőmentes lebonyolításának szükségességét hangsúlyozta, és az ellentétes politikai orientációból származó viták mérséklésére hívtak fel.⁵⁵ Március 9-én este érkezett meg a város átadását felügyelő antantmisszió Debrecenbe, a francia Berthou ezredes vezetésével. Tizenhárom fős tagságát négy román, három angol, két olasz, két francia és két magyar tiszt alkotta. A lapok március 11-én még román sajtócenzúra nyomait viselve jelenhettek meg, némelyik ugyanakkor már közönlötte Kozma Andor *Isten hozott!* című versét.⁵⁶ Lehetővé vált, hogy a házak homlokzatára magyar zászlót tűzzenek. A Nemzeti Hadsereg Lehár-hadosztályához tartozó vasi alakulatai Seidl ezredes parancsnokága alatt délelőtt tíz órakor masíroztak be, a város lakosságának ujjongása közepette. A városházán lebonyolított hivatalos átadás-átvételi procedúrát követően a román zászlóalj kivonult a városból.

Azt, hogy a megpróbáltatásokért érzett düh nehezen csillapodik majd és a feldolgozás folyamata elhúzódik, már előre jelezték a volt ítélőtáblai bíró, Réczei Sándor naplójának a kivonulókról írt gondolatai is. „A Széchenyi-utczáról a Kossuth-utczán át távozott a még itt maradt román helyőrség – és pedig: 3 gyalogos század teljes hadi felszereléssel és 14 gépfegyverrel. Tisztjeik nagyobb részt pompás lovakon. Feltörő sóhajok keltek a távozás megváltó érzetén. – Istenem! csak hogy ezt is megérvünk adtad!... 324 kintelmes napja után a nemzeti megalázottságnak, a szabadság-jogok letiprásának, a hadijogba öltöztetett gonoszságának és mindama borzalmaknak, amiket ez a kultúra és erkölcs nélkül szükölködő ellenség bosszúvágya és kapzsisága reánk zúdíthatott. Valóban méltán küldte utánuk egyik fővárosi napilapunk vezércikke ezt a salvét: »mint felszabadítók jöttek hozzánk és – mint hiénák távoztak el!«...”⁵⁷

A magyar alakulatok tagjait az ünnepélyes díszszemlét követően a Református Kollégiumban szállásolták el. A „hivatalos” átadás a polgármesteri hivatalban zajlott le, ahol Berthou a misszió vezetőjeként meghallgatta a magyar katonai vezetők és a város vezetőinek beszámolóját. Ezekben a közrend megtartásáról és a tervezett – ám jogszerűnek

⁵⁴ Réczei Sándor naplójának mellékletei, HBML XV. 28.

⁵⁵ VERESS: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede*, 185.

⁵⁶ ZOLTAI: *I. m.*, 58. Ezt a verset szavalták a Nemzeti Hadsereg fővárosba való bevonulásának napján a Víg-színházban rendezett ünnepségen is.

⁵⁷ Dr. RÉCZEI Sándor: *Napló Jegyzetek – Debreczen szab. kir. város román megszállásának idejéről*, HBML XV.8/3–4. 249–250.

ígért – felelősségrevonások mellett a várost ért tetemes károkról is szó esett. Ennek egyik példáját, a kifosztott vagongyári telepet a francia ezredes is megtekintette, majd másnap a bizottság tagjaival együtt elutazott a városból.⁵⁸ A következő napokban érkezett újabb magyar alakulatok az egész Tiszántúlt megszállták. Debrecen végleges „birtokbavétele” pedig a március 24-én ide vezényelt kontingensekkel – debreceni dandárparancsnokság, vadászszázlőalj és gyalogezred-parancsnokság – fejeződött be.

A „kálvinista Róma” visszakerülése az országhoz a fővárosban is nagy örömmel járt. Budapest tanácsa „hazafias üdvözlétét” küldte a „testvér város közönségének a román iga alól történt felszabadulása alkalmából”.⁵⁹ Öröm és lelkesedés volt tapasztalható városszerte. A magyar hadsereg bevonulása „felemelő érzést” és a „kettős rémuralom szenvedésének” végét jelentette a városnak – öntötte szavakba Debrecen érzéseit Márk Endre polgármester a főváros üdvözlétére írt válaszában.⁶⁰

A károk

A románok után berendezkedő városvezetés hozzákezdett a megszállás okozta károk felméréséhez. A város hivatalainak, egyesületeinek és intézményeinek veszteségeit Vásáry tanácsnok és Csobán Endre főlevéltáros egységes szempontok szerint összesítette. Eszerint a debreceni törvényhatóság területének károsodása 2 milliárd 345 millió koronára rúgott. Ebből a román katonaság mindösszesen 6 millió koronát térített meg, és ezt sem kizárólag a teljes értékűnek tartott „kék” pénzben.⁶¹ Ez az összes kár alig több mint 2,5%-a volt. A város és a lakosság kára 230 millió koronát tett ki. A mezőgazdasági termények 51 milliós, az állatállományé pedig 84 milliós kárt szenvedett. A város elveszítette ipari és mezőgazdasági készleteinek, valamint háztartási berendezéseinek 50-60, az állatállománynak pedig 30-50 %-át. A megszálló alakulatok 300 vagonnyi gabonát, tíz vagon burgonyát, 8000 vagon takarmányt és 11 ezer mázsza dohányt vittek el. A városban működő üzemek és műhelyek 80-90%-át érte kár, egyes iparvállalatok vesztesége pedig a 10 és 60% között mozgott.⁶²

A legnagyobb kárt a MÁV debreceni műhelye szenvedte el. A veszteségekről készült jelentés szerint a műhely „katonai megszállása” március 8-án ért véget. Ekkorra már csak 8 mozdony és 332 kocsi maradt a városban, azok is „üzemképtelen állapotban”. Komoly veszteségeket szenvedett a géppark is: a megszállók a gőzgépet, a generátort, a kazánkovács-, a rézműves-, a rugókovács- és a kerékkovácsműhelyeket is „teljesen leszerelték”. De elvitték az esztergámműhely gépészeti berendezésének 95, a kovácsműhely ugyancsak 95%-át, a famegmunkáló gépek felét, valamint a tanműhely összes gépészeti

⁵⁸ VERESS: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede*, 185.

⁵⁹ HBML IV. B. 1406/a. 99. d. 1190/1920.

⁶⁰ A debreceni polgármester távirata a budapesti polgármester üdvözlétére, HBML IV. B. 1406/a. 99. d. 1190/1920.

⁶¹ A részletes jegyzéket lásd HMBL, XV. 2. 3. d. Erre alapozva összesíti VERESS: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede*, 184.

⁶² A részletes jegyzéket lásd HMBL, XV. 2. 3. Vö. VERESS: *Debrecen román megszállása*, 44.

berendezését és szerszámát. Egyedül a „kocsiszerelde ép” – összegezte a sötét helyzetet a beszámoló.⁶³

A város iskolái is megsínylették a megszállást. A fémipari szakiskolából 7 millió korona értékű anyagkészlet, szerszám és géppark került a bukaresti iparművészeti iskolába. A posták és távirdák összesített kára 670 500, a dohánygyáré 590 ezer, az állami méntelepé pedig 8 millió korona volt.⁶⁴

A kárfelmérés mellett már az impériumváltás első napjaiban intézkedtek a románok által letartóztatott és fogolytáborokba hurcolt vöröskatonák és kommunista-gyanús személyek mielőbbi összeírásáról. Egyedül ezen a téren – a kommün exponenseinek, kiszolgálóinak és fegyveres alakulatainak üldözésében – volt valamiféle érdekazonosság a kivonuló románok és a berendezkedő ellenforradalmi kormányzat között. Rendelkeztek a vöröskatonák adatainak összeírásáról és elkezdték a kiadások előkészítését.⁶⁵ Az ilyen vádakkal raboskodókat mielőbb igazolóbizottságok elé tervezték idézni, a vezetőket és a „kommunista exponenseket” pedig a hajmáskéri táborba szállítani.⁶⁶ A románok kivonulásával a nyíregyházi és a békéscsabai fogolytábor mellett a debrecenit is a bevonuló Nemzeti Hadsereg parancsnoksága vette át. A debreceni foglyok igazolóbizottsági eljárásainak lefolytatását pedig a budapestvidéki rendőrkerület főkapitányságára bízta.⁶⁷

Az igazoláson átesett foglyok közül azokat, akik „sem bűncselekmény elkövetésével, sem kommunista üzelmekkel, vagy érzelmekkel nem gyanúsíthatók” és nyilvánvalóan csak „a terror kényszere alatt szegődtek a kommun szolgálatába és foglalkozásuknál, egyéni és családi viszonyaiknál fogva a közbiztonságra aggályosnak nem látszanak”, a 765/1920 res. számú belügyminiszteri rendelet a helyi rendőrhatalóságnál és a községi elöljáróságnál való jelentkezésre kötelezte.⁶⁸ Sokszor az ilyen személyek még hónapokkal szabadulásuk után is heti rendszeres – akár többszöri – jelentkezésre voltak utasítva. Erről, valamint a politikai fordulatot követő lelki „konzolidáció” nehézségeit jelző besúgásokról beszámolnak a kormánybiztos-főispánnak írt kérvényükben azok a debreceniek is, akik szerettek volna felmentést kapni a határozat alól. Ahogy fogalmaztak: „Most, amikor a körülöttünk levő imperisztisták [!] martalócz hadai rohantak édes hazánkra, hogy feldarabolják a föld legékesebb bokrétáját. Most, amikor minden magyarnak politikai nézetkülönbség nélkül hazánk megmentése érdekében legteljesebb szolidaritásban kellene élni, hogy elkerüljünk minden további súrlódást, békétlenséget, esetleg nemzetünknek katasztrófáját, alólírottak véreink részéről ma is tortúrát szenvedünk, egyrészt azért, mert helyben internálva vagyunk és hetenként kétszer a rendőrségen jelentkezni tarto-

⁶³ A debreceni Magyar Államvasutak műhelyfőnökségétől a kereskedelemügyi miniszternek 1920. március 18-án írt felterjesztés, HBML IV. B. 1402/C. 4. d., 21/1920.

⁶⁴ VERESS: *A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede*, 185.

⁶⁵ HBML IV. B. 1406/a. 101. d. 2286/1920.

⁶⁶ A belügyminiszter 765/1920 szám alatti rendelete a főispánoknak a Debrecen, Békéscsaba és Nyíregyháza területén található román fogolytáborok átvételéről és a foglyok igazolóbizottsági eljárásáról, HBML, IV. B. 1406/a. 100. d. 1424/1920.

⁶⁷ 1920. március 15-én kelt bizalmas utasítás valamennyi kormánybiztosnak, HBML IV. B. 1402/C. 4. d. 15/1920.

⁶⁸ Lásd HBML IV. B. 1406/a. 100. d. 1424/1920.

zunk, ami munkánk zavartalan elvégzését akadályozza és ezenkívül még anyagi károkat is okoz, másrészt lelkünk sajog, hogy ember társaink ma is mereven a gyűlölet magvát hintik konzolidáció helyett, mert vannak közöttünk, akik három fórumnál is vádoltattak legnagyobb részben alaptalan és névtelen feljelentések miatt. Oda terjed alázatos kérésünk, méltóztassék odahatni, hogy a rendőrségen hetenként kétszer csütörtök és vasárnap dél előtt 11-12 órakor elrendelt jelentkezésünk szűnjön meg, hogy a zaklatások egy irányban legalább befejeztessenek, hogy hazánk megmentésének és szabadságának kívánatosabban szabadabb lélekkel részt vehessünk.”⁶⁹

*

Már az elhúzódó I. világháború és a lezajlott forradalmak is alaposan megviselték a várost, a román megszállás következményei pedig végképp próbára tették az egész Tiszántúl tűrőképességét. A kifosztott város gazdasági talpraállítása komoly nehézségekkel járt, a közel tizenegy hónapos megszállás nyomait Debrecen még évek múlva is magán hordozta. A gazdasági károk mellett a lezajlott gyilkosságok, bántalmazások és megalázó tortúrák okoztak nehezen gyógyuló lelki sebeket. Borítékolni lehetett hát, hogy a regenerálódás és az újrakezdés komoly terheket ró majd a lakosokra.

⁶⁹ Tizenhét személy által aláírt kérvény a kormánybiztos-főispán úrnak, 1920. május 17., HBML IV. B. 1402/c. 4. d. 15/1920.